

De ontwikkeling van een montessori-leerlandschap

Hans Jansen

'Instrumentally rational outcome measures are like a thermometer which reports body temperature but cannot tell us what has brought about a fever.' (Kincheloe, 2003, p. 123).

Naar een vernieuwende opleiding

Een algemeen gevoelde behoefte binnen de montessori-afdeling van het Instituut Theo Thijssen (de PABO van de Hogeschool Utrecht) was dat kinderen en ook studenten moeten leren zelfstandig te werken in heterogene groepen (meerdere leerjaren door en met elkaar). Vanuit die gedachte kwam men tot de conclusie dat het huidige leeraanbod van de opleiding niet meer paste bij wat de studenten eigenlijk nodig hadden. Hoe is het mogelijk om je te ontwikkelen tot montessorileid(st)er in een omgeving die werkt met jaargroepen en waarbij de docenten lesgeven, toetsen en beoordelen? Ondanks de vele vernieuwingsstappen die de docenten gezet hadden, was hun aanbod vanuit een montessoriperspectief nog onvoldoende. Naar aanleiding daarvan is gemeenschappelijk een leerlandschap^[1] ontworpen dat beter op de behoeften van de studenten afgestemd is, in tegenstelling tot een strakke modulaire

inkadering met vaste leerinhouden.

Kardinaal bij dit nieuwe ontwerp is dat studenten gezien worden als partner en dat zij kunnen kiezen voor een eigen invulling, gebaseerd op hun eigen ontwikkelingsbehoefte en de behoefte van het veld. De student wordt zo zelf verantwoordelijk voor zijn leren.

Levend Leren

Werken met leerlandschappen is onderdeel van het concept 'Levend Leren'PI. 'Levend Leren' kijkt vanuit een postmodern, ecologisch en holistisch perspectief^[3] naar de opleidings- en onderwijswerkelijkheid, gaat er vanuit dat pedagogiek binnen de opleiding en het onderwijs centraal moet staan, dat er veel antwoorden te vinden zijn voor de vele vragen van Nederlandse scholen, dat vernieuwingen voortdurend in beweging moeten blijven en dat onderwijzers zich moeten emanciperen en bevrijd moeten worden uit de huidige knellende onderwijscultuur (Giroux, 1997). Binnen 'Levend Leren' wordt onder meer aandacht besteed aan:

- Het werken met een leerlandschap in plaats van met een traditioneel curriculum, dat in veel opleidingen gebruikt wordt.
- De omslag van docentgestuurd naar zelfgestuurd leren (waar op montessorischolen kinderen eigen leerkeuzes maken, bepalen

docenten op opleidingen nog steeds wat, waar, wanneer en hoe geleerd wordt; een omslag van dit denken is noodzakelijk).

- Het gebruik van Digital Storytelling: het vertellen van verhalen met behulp van foto's, video, geluid, beeldmateriaal en een computer.
- Het centraal stellen van pedagogische sensitiviteit: de gevoeligheid van een leraar voor wat nodig is binnen een pedagogische relatie.
- Het benaderen van het leren vanuit een esthetisch

en creatief perspectief (zodat we de leraar kunnen gaan zien als artiest, als kunstenaar en we ook opvoeding en onderwijs kunnen gaan zien als een uiting van kunst (zie: Dewey, 1944; Eisner, 2002; Greene, 2000).

De ontwikkeling van een montessori-leerlandschap

Het leerlandschap voor de driejarige montessori-

opleiding van het Instituut Theo Thijssen is in een halfjaar tijd door vier studenten (Fleur Beringen, José van Duijvenvoorde, Yolande Kouwets en Anneke Tolsma) en drie docenten (Anastasia Dingarten, Marion Reulen en Wim Voskuilen) onder begeleiding van het lectoraat 'Vernieuwende opleidingsmethodiek en -didactiek' in intensieve samenwerking ontwikkeld. Op woensdag 15 september 2004 zijn 75 studenten begonnen met de eerste kompasbijeenkomst[4] van het gloednieuwe leerlandschap binnen de montessori-opleiding. Het montessori-leerlandschap is samengesteld uit verplichte en keuze-items[5] verdeeld over zeven continenten[6]. Deze verplichte en keuze-items worden door de studenten uitgewerkt tot 'leef- en werkkwaliteiten' (LWK's). Deze leef- en werkkwaliteiten omvatten de zogenaamde 'handelingsbekwaamheden' van een montessorileid(st)er en beslaan daarnaast een groter gebied, waarin niet alleen de professionele handelingen van de leraar opgenomen zijn, maar alle zaken die mensen in hun leven tegenkomen (een holistisch en kosmisch uitgangspunt). Het montessori-leerlandschap is opgenomen in een werkboek, dat studenten gebruiken om samen met medestudenten in leerteams hun eigen montessori-leertraject te bepalen. Het werkboek bevat een serie instrumenten die studenten bij hun zelfgestuurd leren en werken kunnen gebruiken.

De kaart van het montessori-leerlandschap

In het montessori-leerlandschap voor (toekomstige) montessorileid(st)ers zijn minimaal alle leermogelijkheden in het kader van hun (toekomstige) beroep opgenomen. Het ecologisch, holistisch en narratief perspectief, de

theorievorming rond sociaal-constructivisme en postmodernisme en de (pedagogische en ontwikkelingsperspectieven binnen het montessori-leerlandschap hebben de 'kleur' van dat leerlandschap bepaald. Het montessori-

leerlandschap geeft daardoor een blauwdruk (een technisch-theoretische structuurschets) en een rooddruk (een werkbaar model met ruimte voor de cultuur en de invulling van de student) voor een krachtige leeromgeving als een lerende en levende organisatie, zonder daarvoor precieze richtlijnen te geven. Studenten en coaches zijn binnen (en buiten) het leerlandschap wederzijds verantwoordelijk voor hun eigen en voor elkaars leerproces. Het montessori-leerlandschap moet elke keer weer naar de praktijksituatie van een bepaalde school vertaald worden. - Het montessori-leerlandschap is een vertaling van het model dat in 2003 ontwikkeld is door het lectoraat 'Vernieuwende Opleidingsmethodiek en -didactiek' (Jansen, 2003). Centraal binnen het montessorileerlandschap voor leraren basisonderwijs staat het continent 'Maria Montessori' (antropologie, fenomenologie, theorie, visie, filosofie en geschiedenis). Wie voor dit continent kiest, kan zich volop verdiepen in de gedachtewereld en onderwijsfilosofie van Maria Montessori. In de (in MM niet zichtbare) primaire kleuren, rood, blauw en geel zijn de continenten 'kosmische opvoeding en onderwijs/de maatschappij', 'voorbereide omgeving' en 'montessori-materiaal' direct met het centrale continent verbonden. In de secundaire kleuren paars, groen en oranje zien we de continenten 'Montessori actueel en innovatie', 'partners' en 'eigen thema en afronding'.

De kompasbijeenkomst

Het werkboek van het leerlandschap, bestaande uit een leerpakket van hulpmiddelen (ondersteuningsmateriaal) voor studenten, is - als genoemd - op woensdag 15 september 2004

door studenten tijdens de eerste kompasbijeenkomst in gebruik genomen. Tijdens deze eerste bijeenkomst, waarin gewerkt werd vanuit het motto 'Leer me niet hoe ik boten moet bouwen, planken moet zagen, zeilen moet knopen, maar leer me verlangen naar de eindeloze zee,' (vrij naar Antoine de Saint-Exupéry), zijn de studenten direct aan het werk gegaan. Niet zitten en luisteren, maar actieve participatie in leerteams met een eigen leerverantwoordelijkheid en

als pedagogische partner van de docenten/coaches (de student is niet ondergeschikt, maar staat naast de coach). Niet de technische kant van de opleiding is het

belangrijkste, maar de bezieling.

De bedoeling is dat studenten in - ondersteunende - leerteams met behulp van het werkboek gezamenlijk aan hun (individuele) ontwikkeling werken. Van belang is dat het hier om leerteams gaat en niet om productieteams, die louter op produceren zijn ingesteld, in plaats van op het leren.

Leerroute en leerplan: verantwoorde keuzes bij de beroepsvoorbereiding

Aan de hand van het zorgvuldig ontwikkelde leerlandschap maakt een student vanuit zijn eigen verantwoordelijkheid en beleving keuzes rond onderwerpen die hij in het licht van zijn beroepsvoorbereiding voor zijn ontwikkeling van belang acht. Zo maakt hij met zijn leerteam, dat hem in zijn leerproces bijstaat en ondersteunt, een plan waarin hij aangeeft hoe en wat hij de komende tijd wil gaan leren, welk onderzoek hij gaat verrichten en hoe hij zal demonstreren wat hij geleerd heeft. Voor deze demonstraties kan hij naar eigen keuze gebruik maken van papers, essays, tekeningen, gedichten en digital stories, waarin hij film, foto's en ander beeldmateriaal met tekst en muziek combineert. Dit materiaal wordt vervolgens door hem opgenomen in zijn elektronisch portfolio. Daarnaast kan hij ook opteren voor een schriftelijk portfolio. Het montessori-leerlandschap omvat een driejarige studieomgeving waarin rekening wordt gehouden met individuele verschillen, verschillende leerstijlen van studenten en wensen naar inhoud en mogelijkheden. In de opleiding zijn de beginselen van de montessori-antropologie, -didactiek en -pedagogiek herkenbaar in theorie en praktijk geïntegreerd.

Het nieuwe leerlandschap

Na een jaar werken met het montessori-leerlandschap vanuit gedeelde inspiratie is het 'definitieve' montessori-leerlandschap ontstaan. Dat landschap is een applicatie van het (nieuwe) leerland-schapmodel van het lectoraat 'Vernieuwende Opleidingsmethodiek en -didactiek'. In dat model wordt de weg aangegeven die een student kan volgen bij het doorlopen van zijn persoonlijke leerroute. De opleiding start met het weergeven van de antropologie van de opleiding. Deze antropologie is samengesteld uit het mensbeeld (inclusief studentbeeld en kindbeeld), wereldbeeld, de dominante waarden en de opleidingsfilosofie van de opleiding. De student

vergelijkt steeds weer zijn persoonlijke antropologie (die hij tijdens de opleiding verder uitwerkt) met de antropologie van de opleiding om te bekijken of hij zich thuisvoelt bij de opleiding. Een opleiding die zijn antropologie niet geformuleerd heeft en niet

de belangrijke waarden van de opleiding duidelijk maakt is een 'waardeloze' opleiding. Daarna werkt de student binnen een aantal 'domeinen' waarin hij kan werken aan de ontwikkeling van zijn leef- en werkqualiteiten (de kwaliteiten die hij nodig heeft voor het dagelijkse leven en voor zijn werk als montessori-leid(st)er). Deze gebieden worden aangeduid met basics, dat wil zeggen dat de domeinen die leef- en werkgebieden omvatten die mensen minimaal nodig hebben om te (over)leven en die aangevuld kunnen worden met alle zaken die de kwaliteit van leven en werken kunnen verhogen. Het model geeft een volgorde aan die uitsluitend dient voor het helder krijgen van de werkmomenten van de opleiding, maar die in de dagelijkse opleidingswerkelijkheid geïntegreerd voorkomen. In het tweede deel van dit artikel wordt beschreven op welke manier studenten hun weg kunnen volgen.

Hans Jansen is lector vernieuwende opleidingsmethodiek en -didactiek aan de Hogeschool Utrecht.

Literatuur

Blanchard, Ken, Carlos, John P. & Randolph, Alan (1997). 'De kracht van empowerment. Drie sleutels tot succes'. Amsterdam & Antwerpen: Uitgeverij Contact (Business Bibliotheek).
Clark, Edward T., Jr. (1991a). 'Holistic Education: A Search for Wholeness'. In: Ron Miller (eds.). 'New Directions in Education. Selections from Holistic Education Review'. Brandon:

Holistic Education Press.

Clark, Edward T., Jr. (1991 b). 'The Search For a New Educational Paradigm: The Implications of New Assumptions About Thinking and Learning'. In: Ron Miller (eds.). 'New Directions in Education. Selections from Holistic Education Review'. Brandon: Holistic Education Press.

Dewey, John (1944). 'Democracy and Education. An Introduction to the Philosophy of Education'. New York: The Free Press (Simon & Schuster Inc.).

Eisner, Elliot W. (2002). 'The Arts and the Creation of Mind'. New Haven & London: Yale University Press.

Giroux, Henry A. (1997). 'Pedagogy and the Politics of Hope. Theory, Culture, and Schooling. A Critical Reader'. Boulder & Oxford: Westview Press (Perseus Books Group).

Greene, Maxine (2000). 'Releasing the Imagination. Essays on Education, the Arts, and Social Change'. San Francisco: Jossey-Bass (A Wiley Company).

Jansen, Hans (2003). 'Betekenisvolle integratie. De ontwikkeling van een competentielandschap voor opleiders in pedagogisch perspectief'. Utrecht: Hogeschool van Utrecht.

Jansen, Hans (2005). 'Levend Leren. Ontwikkeling, onderzoek en ondersteuning binnen het pedagogisch werkveld'. Utrecht: Uitgeverij Agiel.

Kincheloe, Joe L. (2003). 'Teachers as Researchers. Qualitative inquiry as a path to empowerment'. Londen & New York: RoutledgeFalmer (Taylor & Francis Group).

Miller, Ron (eds.) (2000). 'Creating Learning Communities.

Models, Resources, and New Ways of Thinking About Teaching and Learning'. Brandon: The Foundation for Educational Renewal, Inc. (Solomon Press).

Noten

[1] Een leerlandschap is een pool van persoonlijke en professionele kwaliteiten waaruit (aanstaande) leerkrachten die kwaliteiten kunnen selecteren die ze nodig hebben om als mens een zinvol, liefdevol en gelukkig leven te leiden en om als professional een adequate contextspecifieke 'performance' (= beroepsuitoefening) te tonen.

EI Het concept 'Levend Leren' is ontwikkeld door het lectoraat 'Vernieuwende Opleidings-methodiek en -didactiek' (zie: Jansen, 2005). Levend Leren verschilt van het zogenaamde 'nieuwe leren'. Het 'nieuwe leren' is een verzamelnaam voor een vernieuwde opleidingsmethodiek. Ondanks de vele uitstekende uitwerkingen van het 'nieuwe leren', die vanuit een sociaal-constructivistisch perspectief vormgegeven zijn, is de spraakverwarring over bijvoorbeeld 'competentiegericht opleiden' groot. Elke opleiding en daarbinnen elke leerroute heeft zijn eigen invulling van competentiegericht opleiden geformuleerd en elke opleider hanteert zijn eigen weinig concrete invulling van het 'nieuwe leren'. Ze gebruiken daarbij wel dezelfde woorden, maar spreken niet dezelfde taal. De nieuwe kleren van de leraar klinken aardig, maar hebben vaak niets om het lijf.

I3] Het holistisch perspectief, dat uitgaat van de totaliteit het 'zijn' en de samenhang van alle samenstellende elementen van het bestaan -in tegenstelling tot de fragmentarische benadering van het verlichtingsdenken - past bij 'the New Educational Paradigm' (Clark, 1991b). Hoewel 'Holistic Education' (Clark 1991a) een belangrijk element van het vernieuwingsonderwijs vormt, staat deze werkwijze al langer centraal bij de zogenaamde reformpe-dagogen - waartoe ook Maria Montessori behoort - en lijkt het erop dat met stromingen als Levend Leren een tweede golf reformpedagogiek met een duidelijke kritische ondertoon ontstaat. (Zie voor achtergronden over een holistisch pedagogische benadering Miller, 2000 en <http://www.CreatingLearningCommunities.org>). Het holistisch perspectief is voor een deel herkenbaar binnen de grondslagen van 'kosmische opvoeding en kosmisch onderwijs'.

WI Een kompasbijeenkomst is een 'startbijeenkomst' bestaande uit een aantal sessies die aan het begin van elk studiejaar gepland wordt. In de kompasbijeenkomst is de aandacht met name gericht op metaleef- en werkkwaliteiten en metacognities (kwaliteiten die studenten nodig hebben om samen met andere studenten te leren en te leven en die ook voor de kwaliteit van het leven en de communicatie met anderen in de huidige samenleving van belang zijn). Pi Verplichte en keuze-items zijn 'onderdelen' van het leerlandschap waarnaar studenten in een leerteam - op de opleiding en op hun stageschool - onderzoek doen.

[6] Een continent is een leerdomein waarbinnen een aantal bij elkaar behorende verplichte en keuze-items rond een centraal thema gegroepeerd zijn.